

# تۈرك يۈردى

ناشرى : تۈرك يۈردى .

مىدارى : آق چورە اوغل يۈسف .

۶ اپرول ۱۳۲۸

۱ جلد

① ۲۲ ھائى

بودىندار وخوليا نورد ، جواتمرد وخيرخواه بو ، دوغدىقلىرى طوبراقلر  
وايمان واسلام ايجون ، جنك ووغا ميدانلرنده دهشتتار غيرتلر ، خارقه نمون  
قهرمانلقلر كوسترمكه مقتدر اولان توركلرى ، دهااوزون مدتلىر تحريد وصيانت  
ايتسين .

محمد الله صبحى

## مغرافيا و اتوغرافيا

### ايران توركلرى

۵

بو مقاله ده ايران توركلرينك ادبياتندن بحث ايدم جكز :  
آذر بايجانده لسان رسمى وعلمينك فارسى اولديغنى اولكى مقاله لر مزده ،  
يازدى ايدك . لسان تحريك ده فارسى اولديغنى بيان ايدرسهك ، آرتاق ايران  
تورك ادبياتنك ناصل غير مساعد محيطده طوغوب ياشادىغنى آكلاشيلير .  
بوتون ايرانده تدريسات هپ فارسيدر ؛ يازوب اوقومق - فارسى اوكرنمكدن  
عبارت ؛ اوقويوب يازايلين برايرانلى تورك ، فارسىجه اوقور وفارسىجه يازار .  
بر تورك ، هر نه قدر عالم اولسه ده ، توركه يازماز وتوركجه يي مشكلاته اوقور .  
خصوصى وتجارت مكتوبلى ده هپ فارسىجه در . حتى شهرده چالیشان  
غريب بر كويلى كندى احوالندن مملكتته خبر ويرمك ايسته ديكى زمان كوشه  
باشنده اوطوران « ميرزا » لره ( بورانك عرغاجيللى مقامنده آدملى ) مراجعت  
ايدر ، پاره ويرر ، مكتوب يازديرير . اوقويوب يازمق بيله مسندن دولاي  
كندى عاليله خبرلشمك ايجون ييايجى بريسنىك وساطتته محتاج اولان  
عوام كويلى « ميرزا » يه طبيعى توركه سويلر . فقط سوقاق « ميرزا » سى  
اونك ديدكلرينى ترجمه ايدرك فارسىجه يازار . صوكره مكتوب كويه كيدر

و كوى امانى طرفدن ينه اوقويوب يازمق بيلمه ين مرسل اليه اوقونور و ترجمه ايديلير . خلاصه ، عربجه ناصل بر لسان ديني ايسه فارسجه ده او درجه بر صلاحيت و نفوذى حائز لسان تحريردر . توركجه قونوشولور ، توركجه نطق ايديلير ، توركجه وعظاير سويلنير ... فقط يازى به كلنجه هپ فارسى كسيلير .

لسان فارسى نك بودرجه مادى و معنوى تعمى ايران تورك ادبا و شعرا نك برر فارسى ادب و شاعرى اولميرينه و اثرلرينى فارسجه يازمه لرينه سبب اولمشدر . قداما مياننده ايران ادبا نكندن آذربايجانلى - شمس تبريزى ، خاقانى شيروانى ، قاسم انوار سرايى ، قطران تبريزى ، عصار تبريزى ، وحيد تبريزى ، مهستى گنجى ( قادين در ) ، خطيب تبريزى ، اوحدى مراغهئى ، صائب تبريزى ، وغيره كچى صاحب ديوان - بر چوق فارسى نويس ادبا و شعرا وارددر . ايران دوره تجددنه مخصوص فارسى ادبى نك تورك اولان مشهور استادلرينى ايسه كچن مقاله مزده تعريف ايتىدى ايدك . فقط يازمه و اوقومه نك صرف لسان فارسى تحت انحصارنده اوليشى بيله ، توركجه دوشونن و توركجه قونوشان بويوك بر كته يى مى بر ادبى نكندن مستغنى ايدمه مز ايدى ؛ و فى الواقع ايدمه مشدرده . هر نه قدر ايران تريسه مى آلان تورك صرفا وادباسى و يازوب اوقومق بيلن صنفك « خواص » تعبير ايديلن قسم محدودى فارسى ادبى نك حريم معنويتندن حصه ياب ذوق اولسه لرده ، خواصك بو تمايلى ، عوامك كندى بو كردن دوغمه بر ادبى نك اولان احتياجى نكسين ايدمه ماشدر . لسان فارسى نك رموزات عميقه ادبيه سنه عقل ايرديره جك قدر كسب سواد ايدمه مين بر اكثريت واردى كه نه عمر خيامى ، نه فردوسى يى ، نه حافظى و نه ده سعدى يى آكلايه بيليردى . صوگره ايران ممالك شرقيه دنر : ديمك كه اهالى نك اكثرى جاهلدر ، اوقويوب يازمق بيلمز . ايرانده بر كجه فارسى بيلمه ين كليلى توركلر وارددر . طبيعى بونلر كده كنديلرينه مخصوص ادبى نك اولاجقدى . الحاصل فارسى ادبى نك هر نه قدر ايران توركلرينك خواصنى بلع ايتمشده عوام قسمنى مى بر ادبى نك احتياج طبيعى نكندن

مستغنی ایدمه مشدر . ایشته ایران تورک انامنک (دموقراسی سنک) بو احتیاجی ، ایران تورک ادبیاتی میدانہ گتیرمش و ملی شاعرلرک ظہورینہ سمیت ویرمشدر .

آذربایجان تورک ادبیاتی [۱] هر بر ادبیات کی یکی قسمه بولنور : بر قسمی صرف ملی و طبعی اولان قسمیدرکه « عاشق غریب » ، « کرم ایله اصلی » و « کور اوغلی » کی آناتولی و قفقاسیا کوبلرندہ عاشقلر (مداحلر) طرفندن مجمعلردہ سويله نن حکایه لردن و آغزندن آغزه یایلمش مانى ( شرقى ) لردن عبارتدر ؛ قسم دیگرى ایسه یازیلی تورک ادبیاتی در . بو ایکنجی قسمی تدقیق ایدلم : یازیلی تورک ادبیاتنک کنندینه مخصوص بر شکلی یوقدر . بو ادبیات فارسى ادبیاتندن کسب فیض ایدر . تورکجه شعرلردہ قوللانیلان قواعد عروضیه ، طرزافاده ، حسیات و معانی تمامیه فارسىجه دن آلیور . تورک شعرلری عادتاً فارس اشعارنک برر ترجمه سیدر . شوقدر وارکه تورکجه شعرلر ده باسیط ودها عامی بر کتله ناسه خطاب ایدلدیگندن اشعار فارسیه قدر اینجه لیکلره مالک دگلدر .

ایرانده یازیلی تورک ادبیاتی باشلیجه ایکی شکل ده نیجلی ایتمشدن : مرثیه ، مضمون . آذربایجان تورک شاعرلری یا کور اولونجهیه قدر آغلار و آغلایرلر و یاخود بایلینجه به قدر گولر و گولدرلر . ایران تورکلرینک دیندار حتی متعصب اولدیقلرینی ذکر ایتمشدک . بو دیندار خلق سنه نک قسم مهمنى ، خصوصیه محرمک ایلمک کونلرنی نوحه و ماتملر ایجریسنده بکیریر . هر سنه بر وظیفه دیندارانه اولمق اوزره شهدا ، اولیا شرفنه و کربلا قاجعه سی مقصورلری یادیتہ غرا مجلسلری قورادرلر . بو مجلسلرک نوحه کرلکنی تورک شعراسی ایفا ایدرلر ؛ و بونکچون دیوانلردولیدی مرثیه یازادرلر . بو مرثیه لری اهالی ازبرلر ، اوکور ، آغلار و شاعرلرینه رحمت کوندرر . مرثیه ادبیاتی فارسلردده واردر ، فقط تورک مرثیه لری قدر مبدول دگلدر . مرثیه نویسارلردن اک مشهوری تبریزی راجی در .

[۱] آذربایجان تورک ادبیاتنک قفقاسیا قسمی ابایی ایلریش و عادتاً شکلی رسمی و ملی آلمشدر . بز ، بوراده انجق ایران آذربایجانى ادبیاتندن بحث ایدمکچک .

ايشته راجينك مرنیه لرندن نمونه اوله رق بر قاج بیت : شاعر، مشهد کربلائی  
تصویر ایده رک دیورکه :

« گوردی اسرا ، چون شهیدایه کفن اولز ؛  
عرض ایتدیله [ یلر ] یارب ، بیله [ بویله ] درد وحن اولز !  
بوز قتلگمه قویدیله [ یلر ] باناله ( بناله ) و فریاد ؛  
مین [ بیك ] شورله هر بلبل ایدر اوز [ کندی ] گلی یاد ؛  
گوردیله [ لر ] دوشوب سرو ، یغلمش [ یقلمش ] یره شمشاد ،  
سولش گل وسنبل ، بیله [ بویله ] صحن چمن اولز ! »

.....

کاشوم تاپوب ، باشسز علمداری توکوب یاش ،  
گوردی که همی قول کسلوب ظلمه هم یاش :  
عرض ایلدی : نه کول سوورم [ صاوورایم ] باشمه قرداش !  
باشسز بدن آخر اولو [ اولور اما ] قولسز بدن اولز ! »

آذربایجان شعراسی هپسی مرنیه نویسددرلر . مشهورلرندن بری ده  
( دلسوز ) در .

هر بر عملک برعکس العملی اولور . طبیعی مفرط درجه ده آغلیان بر قوم  
فضله کولمک ده ایستر . ایشه بو احتیاج ، نوحه گر اولان آذری شاعرلربی  
عین زمانده هزل گو دخی ایتمشدر . و تحف درکه اوقدر رقیق حسیات دینییه  
مفرط بر صورتده تأثیراب ایدن وقارلرنی « قان آغلایمق » ایسته یین شاعرلر ،  
عین زمانده قومیقلاق ده ایدرلر . آذری تورك شعراسی هم هائله نویس ، هم  
مضحکه نویسددرلر .

مضحکه قسمی ده مرنیه قسمی کبی افراط درجه سنه وارمشدر . مضحکه لر  
علی الا کثر قبا بر مجودن عیارت اولور . مع مافیه ایجریسنده ظریف نمونه لری ده  
آز دکلددر . هجو یازانلرک الک مشهوری صوک سنه لرده وفات ایدن تبریزی  
لعلی در . ایشه آثار لطیفه سندن بر نمونه ، که تفلیسده ( قفقاسیا مرکز ولایتی )  
اقامتی انشاده انشاد ایتمشدر :

« برجه (برپارچه) انصاف قیل خداوندا ،  
 بو بدن قورقوشوندی ، [ قورشویی ] یا میسدی ؟ [ باقیرمی ؟ ]  
 کوره خانه [ فرون ] دگل بزم منزل ، [ اوپله ]  
 نهیه لازمدی [ر] بو قدر ایستی ؟ [ صیجاق ]  
 بو هوا خطاستوایه گرك ،  
 ساکنین شماله چوخ [ق] پیسدی ! [ر]  
 بزم او مکه ، من [ بن ] عرب دگم ،  
 عربستان دکل بو ، تغلیسدی ! [ر]  
 شهره اودیاغدیروب ، چولی [ طشرهیی ] سودوب [ صوغودوب ]  
 بیلرم بو نیجه مهندسدی ؟ [ر]  
 ایستنی قیشده ویرکه بنده لرك  
 چوخی [ق] عریان ، عور ، مفلسدی ! [ر] »

ایران تورک ادبیاتی هر نه قدر عربیه وهجایله دوپ دولوایسه ده ، دوشوندرین  
 وحشیات تریبه شاعرانی اوقشایان پارچاردن ده محروم دکدر . دوشوندرنلر دن  
 محمد باقر خانی [۱] نك مشهور اثری اولان « تعلیه » یی ذکر ایده بیلیرز .  
 تعلیه بر تلکی نك سرگذشتی حکایه ایدر ، اخلاقی بر حکایه منظومه در .  
 متوی طرزنده یازلمشدر . برچوق حکمی امثال و حکایه لری جامعدر . عوامک  
 آکلایاجنی بر طرز بیانله افاده مرام ایدر ؛ کندیسنتک :

« دیوب چوخ [ق] مضحکه قلدیم ظرافت ،  
 اونک ضمننده هم یازدم نصیحت ؛  
 بچونکه [ چونکه ] خلقه حق آجی کلوبدر ،  
 ظرافت سوزلری شیرین اولوبدر ؛  
 قاتشدیردم ایکسین [ ایکسینی ] کلدی حاله ،  
 یتشدی منهای اعتداله . »

دیدیکی کبی افکار جدیه و حکمیہ یی —

« دیدی تلکی : عجب آواره قالدیم ،  
 خروس آلدن چیخوب بیچاره قالدیم ،  
 قاضیلاندم ، یالاندن عابد اولدم ،  
 شریعت اهلی اولدم ، زاهد اولدم ؛

[۱] تقریباً بوندن ۳۰ سنه اول وفات یتشدیر .

نہ یان لفظ ایدی گلدی دیلمه ،  
 بیلنجیک [ بولہ بر ] فاتحه دگسون اولیمه ! » [ ۱ ]  
 کچی ظریف و خفیف بر طاقم تمیلرله مزج ایدر . آذربایجان تورک لری  
 میاننده اڭ چوق اوقونان بو اثر ادبیدن ، قارئینی تفکره سوق ایدن بر قاج  
 سطرینی آشاغی به آلیورز .  
 شاعر حکیم ، معاصرینک هر دایم بادی شکایتی اولان اوضاع اجتماعیه نك  
 عدم اعتدالی تصویر آ دیورک :

« بسی حیرتدی [ چوق شایان حیرتدر ] بو چرخک قراری ؛  
 بیلنمز ایشدی [ ر ] عالمک کار وباری [ قورولیش ] :  
 بریسنه میسر ناز و نعبت ،  
 بریسی آج ، چکر یوز مین [ بیک ] مذلت ؛  
 بریسی باشه قویمش تاج شاهی ،  
 بریسی باش آجیق یوخدر کلاهی ؛  
 بری اگنینه [ صرتنه ] گیمش رحمت اطلس ،  
 بری غریبان قالوب بر پارچه ات ، بس ! [ انجق ]  
 بری تحت مرصع اوسته قائم ،  
 بری خاک مذلت اوسته دائم ؛  
 بری نوکر ، بریسی خان اولوبدر ،  
 بری تاپین [ نفر ] ، بری سلطان [ ۲ ] اولوبدر ؛  
 بری دلدارینی چکمش قوجاقه ،  
 بریسی اودلانوب نار فراقه ؛  
 بریسنک سوزی مات ایتمش عقلی ،  
 بری یازمش منم نك [ بتم کچی ] تلکی نقلی ! .. »  
 سعی و عملی ترویج آده :  
 « اوکسلر کیم جهانده ایشله مزملر ،

[ ۱ ] تلکی خروسی دوتارق ، قاضیلق صفتی طاقنیر و خروسی « خلاف دین و آیین  
 ارتکابانده بولونمشک » دییه ، اتهام ایدر و جزا اوله رق کندیسنی بیک ایسترنک ، خروس  
 جیله ایشلهرک اولجه « فاتحه » اوقوماسنی متدینانه رجایددر . تلکی فاتحه اوقومق ایسته دیگنده  
 آغزینی آچار و خروس قاجار ، که اقتباس ایدیلن ابیات تلکی نك مقام یأسده سویلدیکی  
 سوزلردر .

[ ۲ ] ایران نظامنده بوزباشی رتبه سنه « سلطان » اطلاق اولنور .

چورك [ اتمك ] هرگز [ مطلق ] دويونجه ديشله منزل .  
 اوطورما منزلگده ، ای نکی نام ،  
 دیوب رزاقدر الله ، دوتما آرام !  
 تلاش ایله ، که روزیک [ کونده لگک ] یتیشون ،  
 بونی ترک ایله تاعمر کچسون !

دیور .

حسیات شاعرانه یی اوقشایانلره کلنجه : هاجی محمد علی ثابت تبریزی نک :

« یغوبسان [ طویلایمشک ] باشکا بوخط وخال وزلف ومژگانى ...  
 کنه پیغمبر خوبان ، بونه اجماع امتدر ؟! »

کبی نکات لطیفه یی متضمن شعر نمونه لری اولدینی کبی ، آتیده کی مثالده  
 کوروله جکی اوزره تشبیهات شاعرانه ایله متمساز غزلیاتده یوق دکلدرد . ایشته  
 راجی نک غزلیاتندن برقاج بیت :

جانا ، خسوف ماهی منجم عیان دییر ،  
 گوستر یوزک : دیسونله [ لرکه ] اواخش یالان دییر .  
 سیننه ک کورنده کوکلم اوجالیدر فغانی :  
 صبح آجیلانده چونکه مؤذن اذان دییر .  
 قان ایتدی باغرمی لب ، ایچیم منده قانی ،  
 چون قاضی ولایمز قانه قان دییر ... »

آثار منظومه دن قصیده قسمی دخی مبدولدر . درویشلرک قابو قابو  
 طولاشوب اولیارلره عانداوقودینی مدایح وقصائد اغایی تورکجه منظوم قصیده لردر ،  
 که تورک ایران شاعرلری طرفدن یازلمشدر .

ادبیات ملیه نک منشور قسمی ده واردر . اوده منظوم قسمی کبی دینی  
 موضوعلر اوزرینه یازیلشدر . کربلا فاجعه الیمه سنک تاریخی احتوا ایدر .  
 بوقیلدن اوله رق مضیل ایله قمری نک اثرلری یک معروف اولوب ، شاعکار  
 عد ایدلمکده در .

اعلان مشروطیتدن سوکره ایران تورک ادبیاتنده اوقاجق برار تجدد  
 وترقی کوردی . انتشاره باشلایان برچوق آثار موقوته میانشده تورکجه غزته  
 نشری ده تجربه ایدلدی . بو غزته لردن بری تبریزده و دیگر یه ده اورمیه ده نشر

ایدلیوردی . تبریزده نشر ایدیلن « صحبت » اوفق قطعه ده صرف تورکجه وعوامک آکلایه جنی برشیوه وافاده ایله یازیلیوردی . بو غزته ایرانک بلکده ، صرف تورکجه وملی اوله رق نشر ایدیلن ، ایلاک غزته سی ایدی . « صحبت » ایران ایچون یکی اولان بوطرز بیان وتحریریه برابر ، غایت یکی وزنده فکرلرده طاشیوردی . ایشته بو « جسارتی » عمرینک آز اولماسنه سبب اولدی : شرق قادینلرینک آجینه جق حاللرندن باحث وشرقک قادینلره عائد بسلدیکی سقیم فکرلری تنقید ایدن بر مقاله سیله ، « صحبت » ، تبریز خوجه لرینک تعصب وعدواتی جلب ایتدی ونتیجه ده باشلادیغی ایشی ابتدای تأسیسنده ترک ایتمک مجبوریته الیمه سننده قالدی . « صحبت » ، ۵۰۰ قدر باصلیوردی . مدیر ومحرری پترسبورغ ایران سفارتخانه سننده طول مدت مأموریتده بولنمش و آز چوق اوروپا لیششمش میرزا حسین خان ایدی . « صحبت » دن اول اورمیه شهرنده نصفی فارسیجه نصف دیگر ی تورکجه اولمق اوزره « فریاد » نامنده بر غزته ده جیقیوردی . اخیراً روس قوای عسکریه سنک استیلای اوزرینه دوچار تعطیل اولان اورمیه ده منتشر « فروردین » غزته سنکده تورکجه برستونی وار ایدی .

آذربایجان تورک لری ، قافقاسیاده آذربایجان شیوه سننده نشر ایدیلن تورک غزته لر یله عثمانلی مطبوعاتی ده بر آز اوقوزلر ، هله تفلیسده جیقان مشهور مضحکه غزته سی « ملانصرالدین » آذربایجانک هر طرفنده انتشار ایتدیکی کبی ، آذربایجانندن مذکور غزته یه یازی کوندن یرلی محاسب لرده واردر . آذربایجانده مشهور استانبول غزته لرینک دائمی آبونمانلری واردر ؛ استانبولده نشر اولونان کتابلر اوراده آز چوق اوقونور .

بر ایکی سنه اول ، استانبوللی متقاعد بر پاشایه کندیمی تقدیم ایدرکن ، آذربایجانلی بر تورک اولدیغی بیان ایله مشیمده ، محترم پاشا حضرتلری : « ایمراطور ارق خارجنده ده عجباً تورک وارمیدر ؟ » دییه صور ارق پک حیرتمی موجب اولمشدی . احتمال که ایران تورک لرینک خصوصی بر تورک ادبیاتی اولدیغی ده قاره لریمزدن چوغی یکی برشی تلی ایده جکلردر ، فقط بو قدر غیر معروف اولان

ایران تورك شعرا سنك ، بوتون بو طالعه سزلكلرینه رغماً فارس شعرا سیله رقابته  
کیریشدیكلرینی تبریزی بر شاعرک اشبو فردندن آکلایورز :

« سابقاً ذوق ویرردی شعرا به شیراز  
ایندی [شمس] شیرازی کجوب آب و هوای تبریز ! »

رسول زاده محمد امین

### تعلیم و تربیه

## تورك ابتدائی مکتب کتابلری

ملیتدن اک زیاده مهجور بر حالده تربیه کورمن چوجوقلرک تورك اطفالی  
اولدوغنی تصدیق ایتمک لازمکلیر . بر تورك چوجوغنی نه خانه سنده ، نه  
مکتب سنده تورکلکی قانه قانه بیله ریک ، اوکر نه ریک بویومز . بوکا مقابل بر  
روم چوجوغنی ، تا ده موستن و اونییداس دوره لرنده کی ماضی سنی ، القبا ایله  
اوکر نمکه باشلار ؛ بر ارمنی چوجوغنک ایلك دفعه ایشتدیکی سوز ( بویوک  
دیقران ) حکایه سی اولور . فقط تورك بویله دکلدر : او ، اجدادی نه  
کتابندن اوقور ، نه خواجه سندن دیکلر . ملیتی حقنده ایدیندیکی معلومات  
پاپاغان کی ازرلدیکی « عثمانلیلرک اجدادی قانی خان قبیله سی رئیس سلیمان  
شاه بن قیا آلپ در . » جمله سندن عبارت قالیر .

یارم عصر دنبری بزده ده چوجوقلرک تحصیل آز جوق بر اصول آلتیه  
آلیندی . فقط بو مدت طرفنده هیچ بر اثر تکمیل کوسترمین ، بر هدف  
معیندن ، بر ضایه دن ، ده ها دوعروس بر نیده آلدن کیتدکجه اوزاقلاشان  
مکتب کتابلری ، بالخاصه ابتدائی مکتب کتابلری اولدی .

اسکی دورده کی مکتب کتابلرینک ایشه یارامدیغندن بحث ایتمک ایستهم ؛  
چونکه او دورده هر شی فنا ایدی . فقط شو بشنچی یاشنی دولدوران یکی